

JURISDICȚIA TRIBUNALELOR HIBRID ÎN LUMINA DREPTULUI INTERNAȚIONAL PENAL. CAZUL CAMBODJA ȘI SIERRA LEONE (PARTEA I)

Ioan-Ciprian DOSPINOIU, doctorand, ULIM (ORCID: 0009-0006-4941-2120)

Recenzenț: **Alexandr CAUIA**, doctor în drept, conferențiar universitar

JURISDICTION OF HYBRID COURTS IN THE LIGHT OF INTERNATIONAL CRIMINAL LAW. THE CASE OF CAMBODIA AND SIERRA LEONE (PART I)

The idea of establishing hybrid or internationalized tribunals arose in the context of the law performance of international ad hoc tribunals of the former Yugoslavia and Rwanda in the view of several experts. In addition, through these courts an attempt was made to reach a compromise between the national criminal jurisdiction of the states and the international one. Or, in the opinion of those who promoted this concept, the involvement of local experts in the examination of illegalities committed on the territory of these states could awaken greater trust on the part of society in general and the victims, especially in the act of justice, and subsequently even lead to the start of the reconciliation process of the respective societies. We proposed two cases for this study, which are the most well-known - the Extraordinary Chambers for Cambodia and the Special Court for Sierra Leone.

Keywords: jurisdiction, tribunal, hybrid, crimes of war, crimes of humanity, genocide, extraordinary chambers, special court.

Ideea instituirii unor tribunale hibrid sau internaționalizate a apărut în contextul randamentului scăzut al tribunalelor internaționale ad hoc pentru fosta Iugoslavie și Rwanda în viziunea mai multor experți. În plus, prin intermediul acestor tribunale sa încercat atingerea unui compromis între jurisdicția penală națională a statelor și cea internațională. or, în opinia celor ce au promovat acest concept implicarea experților locali în examenarea ilegalităților comise pe teritoriul acestor state putea trezi o mai mare încredere din partea societății în general și al victimelor, în special în actul de justiție, iar ulterior să ducă chiar la demararea procesului de conciliere a societăților respective. Neam propus pentru acest studiu două cazuri, cele mai cunoscute - Camerele Extraordinare pentru Cambodja și Curtea Specială pentru Sierra Leone.

Cuvinte-cheie: jurisdicție, tribunal, hibrid, crime de război, crime contra umanității, genocid, camere extraordinare, curte specială.

Introducere

Instituirea celor două tribunale hibrid — Camerele Extraordinare pentru Cambodja și Curtea Specială pentru Sierra Leone a fost în opinia mai multor experți considerată ca o etapă relativ nouă în procesul de punere în aplicare a jurisdicției penale internaționale, prin încercarea de a crea unele instituții intermediare între jurisdicția penală internațională *ad hoc* și jurisdicția penală internațională cu caracter

permanent, cum este Curtea Penală Internațională. Or, jurisdicția tribunalelor hibrid a influențat și justiția penală națională a statelor puse în fața necesității răspunderii acelor provocări și efecte negative produse de anumite perioade crize, fie este vorba despre conflicte armate, fie regimuri autoritare.

Camerele Extraordinare pentru Cambodja

Examinarea problemei privind procesele judiciare asupra „khmerilor roșii” a început în cadrul Adunării Generale a ONU în urma adresării guvernului Cambodjei către Secretarul General al ONU cu scrisoarea din 21 iunie 1997.¹ Adresarea către Secretarul General conținea demersul guvernului Cambodjei privind acordarea ajutorului din partea Organizației Națiunilor Unite, în atragerea la răspundere a persoanelor culpabile în comiterea actelor de genocid și crimelor contra umanității în perioada Kampuchiei Democratice.²

Drept reacție din partea Adunării Generale la adresarea guvernului Cambodjei a fost adoptarea rezoluției №52/135 din 12 decembrie 1997.³ Rezoluția conținea un demers către Secretarul General de a examina această situație, inclusiv posibilitatea numirii unui grup de experți pentru a studia probele existente și propunerea soluțiilor pentru pașii ulteriori.

Grupul de experți, numit de Secretarul General, în perioada 1998—1999 a studiat probele existente, a apreciat posibilitatea atragerii la răspundere a liderilor „khmerilor roșii”, a examinat variantele exercitării justiției atât în cadrul unei instanțe internaționale, cât și a unui organ judiciar național. Raportul grupului de experți, adus la cunoștința Adunării Generale, a recomandat instituirea unui tribunal internațional pentru urmărirea judiciară a persoanelor cu funcții de răspundere din cadrul conducerii regimului „khmerilor roșii”, responsabili pentru crime contra umanității și genocid, comise între 17 aprilie 1975 și 7 ianuarie 1979. Dor că această variantă a fost respinsă de guvernul Cambodjei.

La 17 iunie 1999 primul ministru al Cambodjei s-a adresat în mod repetat către Secretarul General cu o scrisoare, în care cerea Organizația Națiunilor Unite să delegheze experți în scopul contribuirii la elaborarea legislației Cambodjei referitor la instituirea unei instanțe judiciare naționale pentru atragerea la răspundere a liderilor „khmerilor roșii” și care ar prevedea participarea judecătorilor naționali și a învinuitorilor în lucrările procesului. Ca răspuns la acest demers, Secretarul General a pornit tratative cu guvernul Cambodjei în scopul elaborării unui acord care ar stabili structura unei asemenea instanțe și procedura de funcționare, în caz că Organizația Națiunilor Unite va contribui la crearea și funcționarea ei. Aceste trata-

1 Mélanie Vianney-Liaud. La reconnaissance timide de la responsabilité pénale des Khmers Rouges. In : Revue québécoise de droit international. Special Issue, December 2015 <https://www.erudit.org/en/journals/rqdi/2015-rqdi05167/1068008ar.pdf> (accesat la 12.07.2023).

2 Gamurari V., Barbăneagră A. Crimele de război. Chișinău. Reclama SA, 2008, p. 285.

3 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/867/35/PDF/N9786735.pdf?OpenElement> (accesat la 12.07.2023).

tive, fără nici un rezultat, au durat până în februarie 2002. Proiectul prevedea că tribunalul va fi constituit din judecători cambodjeni și internaționali (și învinuitori), uniți în două camere extraordinare, ce vor activa în cadrul sistemului judiciar național și exercită jurisdicția în raport cu încălcările grave a legislației Cambodjei și a dreptului internațional, comise de către membrii conducerii supreme, precum și de către alte persoane în perioada Kampuchiei Democratice (1975—1979).⁴

O etapă importantă în examinarea problemei în cadrul Adunării Generale a fost adoptarea rezoluției № 57/228 din 18 decembrie 2002, intitulată „Procese de judecare asupra „khmerilor roșii”⁵ Adunarea Generală, adoptând această rezoluție, reieșea din conștientizarea unor circumstanțe esențiale.

În primul rând, în opinia Adunării Generale, problema răspunderii penale pentru încălcarea gravă a legislației Cambodjei și a dreptului internațional, comise în perioada Kampuchiei Democratice (1975—1979), este o problemă ce are „o importanță vitală” nu doar pentru Cambodja, ci și pentru comunitatea internațională *in integrum*.

În al doilea rând, Adunarea Generală reieșea din faptul, că în Cambodja a fost adoptată „Legea privind constituirea camerelor extraordinare în cadrul instanțelor judiciare a Cambodjei în scopul urmăririi pentru infracțiunile comise în perioada Kampuchiei Democratice” (în continuare Legea privind constituirea camerelor extraordinare), promulgat la 10 august 2001. În opinia Adunării Generale, Legea privind constituirea camerelor extraordinare conține determinarea corespunzătoare a jurisdicției camerelor extraordinare, inclusiv prevedere privind rolul Organizației Națiunilor Unite.

În al treilea rând, Adunarea Generală considera că Secretarul General al ONU și guvernul Cambodjei au atins un progres esențial în negocierile privind constituirea, cu contribuția internațională, a camerelor extraordinare, în cadrul sistemului judiciar existent al Cambodjei și a recomandat Secretarului General revenirea la negocieri pentru a încheia acordul dintre ONU și guvernul Cambodjei, fiind luate în considerație atât rezultatele negocierilor anterioare cu guvernul Cambodjei, cât și recomandările Adunării Generale prevăzute de rezoluția № 57/228.

Recomandările Adunării Generale prevedeau că orice acord dintre Organizația Națiunilor Unite și guvernul Cambodjei trebuie să respecte următoarele condiții:

- 1 acordul trebuie să reflecte prevederea principală — camerele extraordinare trebuie să fie instanțe judiciare naționale în cadrul sistemului judiciar existent al Cambodjei, ce sunt constituite și funcționează cu contribuția internațională. Ajutorul internațional în constituirea și funcționarea camerelor extraordi-

4 Law of the Establishment of Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia for the Prosecution of Crimes Committed During the Period of Democratic Kampuchea, as adopted by the National Assembly on 2 January 2001, <http://www.phnompenhdaily.com/06.01.01.htm> (accesat la 12.07.2023).

5 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/356/45/PDF/N0335645.pdf?OpenElement> (accesat la 12.07.2023).

- nare va fi acordat prin intermediul Organizației Națiunilor Unite (rezoluția №57/228, p. 7 și 8 a preambulului);
- 2 acordul trebuie să conțină prevederea că camerele extraordinare posedă jurisdicția în raport cu obiectul expus în conformitate cu prevederile Legii privind constituirea camerelor extraordinare și că ele posedă jurisdicția față de personală în raport cu conducătorii Kampuchiei Democratice, precum a celor ce sunt responsabili pentru infracțiunile prevăzute de acest act normativ (rezoluția №57/228, p. 2, 3 și 8 a preambulului, care în mod expres determină prevederile Capitolului I („Prevederi generale“) și a Capitolului II („Competența“) a Legii privind constituirea camerelor extraordinare, ce conține determinarea jurisdicției personale și în raport cu obiectul a camerelor extraordinare);
 - 3 acordul trebuie să prevadă existența camerei de apel pe lângă camerele extraordinare (Rezoluția № 57/228, p. 4 (b));
 - 4 acordul trebuie să asigure ca urmărirea și procesele judiciare în cadrul camerelor extraordinare să aibă loc cu respectarea standardelor judiciare internaționale, a garanțiilor echitabile și procesuale, după cum este prevăzut în articolele 14 și 15 al Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice din 1966 (rezoluția № 57/228, p. 4 (a) și 6);
 - 5 acordul trebuie să asigure ca urmărirea și procesele judiciare în cadrul camerelor extraordinare să se bucure de respect și să corespundă standardelor internaționale, ce țin de independența și imparțialitatea organelor judiciare, a eficacității, imparțialității și echității învinuitorilor, precum și siguranței procesului judiciar (rezoluția № 57/228, p. 5);
 - 6 acordul trebuie să fie elaborat în așa fel, încât camerele extraordinare să poată fi constituite cât mai urgent, să-și pornească imediat activitatea și după aceasta să activeze într-o bază stabilă, eficace și rentabilă. În mod contrar, posibilitatea atragerii la răspundere a persoanelor, responsabile pentru încălcarea gravă a legislației Cambodjei și a dreptului internațional în perioada Kampuchiei Democratice ar putea eșua (rezoluția № 57/228, p. 1, 9 și 10, precum și p. 4 al preambulului).

Tribunalul pentru *Khmer Rouge* (denumire neoficială) a constituit obiectul unor negocieri dificile dintre oficialitățile Cambodjei și ONU, ce au fost duse mai mult de doi ani. Ele au fost reîncepute în conformitate cu deciziile Rezoluției Adunării Generale a ONU № 57/228 din 18 decembrie 2002 „Procesele judiciare asupra „khmerilor roșii“ și au avut loc în două etape.

Prima etapă a constat dintr-o serie de întruniri prealabile, ce au avut loc în cadrul instituțiilor centrale ale Organizației Națiunilor Unite în perioada între 6 și 13 ianuarie 2003. Cea de-a doua etapă a negocierilor a avut loc la Pnompen între 13 și 17 martie 2003. grupul de reprezentanți ai Organizației Națiunilor Unite sub conducerea juristconsulului Hans Corell a întreținut tratative, obiectul cărora constituiau problemele nesoluționate, care au fost elucidate în cadrul întrunirilor de la New-York.

În cadrul procesului de negocieri s-au evidențiat un șir de divergențe între părți referitor la conținutul textului proiectului Acordului.⁶

Problemele cu care s-au confruntat părțile în cadrul negocierilor, au fost: procedura emiterii învinuirii definitive și a verdictului, normele privind amnistia, normele referitor la avocații străini, regulile de procedură și printre ultimele⁷ — limba oficială aplicabilă în cadrul proceselor.⁸ Este de prisos să spunem că reprezentanții organizațiilor internaționale ce se preocupă de drepturile omului, precum și cei din Cambodja consideră, că constituirea Tribunalului pentru *Khmer Rouge* ar însemna „începutul sfârșitului culturii iresponsabilității”⁹ în Cambodja.

Blocul principal al divergențelor se referă la chestiunea structurii și organizării camerelor extraordinare. În opinia reprezentanților ONU, camerele extraordinare trebuie să aibă o structură simplificată, din două niveluri, constituite din Curtea de prima instanță și Curtea de apel (poziția guvernului Cambodja consta în aceea că camerele extraordinare trebuie să aibă o structură mai complicată, din trei niveluri, constituite din Curtea de prima instanță, Curtea de apel și Curtea supremă). Componenta camerelor, în opinia reprezentanților ONU, trebuie să fie constituit din trei judecători în Curtea de prima instanță și cinci — Curtea de apel (guvernul Cambodjei — cinci judecători în Curtea de prima instanță și șapte în Curtea de apel). Reprezentanții ONU propuneau să fie prevăzut un învinuit și un judecător de anchetă (guvernul Cambodjei — doi coînvinuitori și doi judecători, ce vor duce concomitent procesul). În opinia grupului de experți ONU, acceptând sistemul „un învinuit și un judecător de anchetă” se vor crea condițiile pentru dispariția necesității mecanismului reglementării diferendelor dintre coînvinuitorii sau judecătorii ce duc procesul concomitent. În așa fel va dispărea necesitatea creării Camerei procedurii prealabile, care era prevăzută de guvernul Cambodjei în aceste scopuri. Trebuie să menționăm, că acceptarea propunerilor referitor la structura și organizarea camerelor extraordinare, susținute de delegația ONU, trebuia, în opinia experților ONU, să creeze condiții pentru constituirea cât mai urgentă a camerelor și începutul funcționării lor, precum și trebuia să contribuie la consolidarea credibilității față de aceste camere, reducând la minimum posibilitățile tergiversării examinării cazului, efectuării urmăririi și desfășurării proceselor judiciare.

În cadrul negocierilor dintre părți s-au evidențiat divergențele referitor la asigurarea imparțialității și independenței în cadrul cercetării, urmăririi și a însași procesului judiciar. În opinia reprezentanților ONU majoritatea judecătorilor (atât din cadrul

6 Mélanie Vianney-Liaud, op. cit.

7 Human Rights Watch Press Release, „Core Issues in the Khmer Rouge Tribunal Unresolved”, 21 January 2001, <http://www.hrw.org/press/2000/01/camboo121.htm> (accesat la 12.07.2023).

8 „Khmer Rouge Trial Stalled Over Language”, Reuters, Phnom Penh, 26 November 2001, (articol din arhiva autorilor).

9 KAZMIN Amy and HOYOS Carola, „Cambodia Moves Towards Tribunal of Khmer Rouge”, Financial Times, 23 August 2001, <http://www.globalarchive.ft.com/globalarchive> (accesat la 12.07.2023).

Curții de prima instanță, cât a Curții de apel) trebuie să fie judecători internaționali, pe când guvernul Cambodjei susținea ideea că în componența instanțelor majoritatea trebuie să o constituie judecătorii cambodjeni. Deciziile camerelor, în opinia delegației ONU, trebuie să fie luate prin simpla majoritatea de voturi, pe când guvernul Cambodjei — deciziile vor fi luate prin „majoritatea calificată“, constituită din majoritatea judecătorilor plus un glas. În opinia reprezentanților ONU și învinuitorul și judecătorul de anchetă trebuie să facă parte din personalul internațional (guvernul Cambodjei — un învinuitor internațional și unul cambodjean, ce activează ca coînvinuitori; precum și un judecător internațional și unul cambodjean, ce duc concomitent ancheta judiciară).

Bază pentru recomandare din partea Comitetului trei a servit proiectul rezoluției Adunării Generale, propus pentru examinare comitetului la 1 mai 2003 de către reprezentantul Japoniei din numele Australiei, Indiei, Cambodjei, Republicii Populare Democrate Laos, Republicii Coreea, Federația Rusă, Franța și Japonia, intitulat „Procesele judiciare asupra „khmerilor roșii“. Ulterior autorilor acestui proiect al rezoluției a Adunării Generale a ONU s-au alăturat Brunei, Grecia, Indonezia, Malaizia, Portugalia, Salvador, Senegal și Timorul Leshti.¹⁰

Documentul Comitetului trei a Adunării Generale a ONU conține textul proiectului „Acordul dintre Organizația Națiunilor Unite și Guvernul regal al Cambodjei privind urmărirea în conformitatea cu dreptul cambodjian pentru infracțiunile comise în perioada Kampuchiei Democratice“ (în continuare Acord). Proiectul Acordului conține 32 de articole.

Acordul reglementează aspectele cooperării dintre Organizația Națiunilor Unite și Guvernul regal al Cambodjei în atragerea la răspundere a înalților funcționari ai Kampuchiei Democratice, precum și celor ce poartă responsabilitatea de bază pentru infracțiunile și încălcările grave a dreptului penal cambodjian, al dreptului internațional umanitar și a cutumelor și a convențiilor internaționale, recunoscute de către Cambodja, comise între 17 aprilie 1975 și 6 ianuarie 1979. Acordul prevede, în special, baza juridică, principiile, precum și variantele unei asemenea cooperări (art. 1).

Acordul nu prevede instituirea unui organ al justiției penale internaționale. Organe judiciare respective sunt recunoscute instanțele judiciare instituite în conformitate cu prevederile Legii cambodjiene privind instituirea camerelor extraordinare.

Proiectul Acordului prevede următoarea componență a camerelor extraordinare: a) Camera urmării penale; b) Camera Curții Supreme ce include Camera de Apel și Camera primei instanțe. În componența fiecărei Camere extraordinare intră judecători cambodjieni, pe de o parte și judecători numiți de Consiliul superior al magistraturii al Cambodjei din cadrul candidaturilor propuse de Secretarul General al ONU (judecători internaționali), pe de altă parte. Camera urmării penale — trei judecători cambodjieni și doi internaționali; Camera Curții supreme — patru

10 Mélanie Vianney-Liaud, op. cit.

judecători cambodjieni și trei internaționali. Judecătorii vor trebui să ajungă la un numitor comun în procesul examinării dosarelor. În caz de imposibilitate, se aplică următoarea prevedere: a) decizia Camerei de urmărire necesită ca cel puțin patru judecători să voteze „pro”; b) decizia Camerei Curții Supreme necesită ca cel puțin cinci judecători să voteze „pro” (art. 3 și 4).

Conform proiectului Acordului, jurisdicția camerelor extraordinare cuprinde: crima de genocid, după cum este definită în Convenția privind prevenirea crimei de genocid din 1948; crimele contra umanității, după cum sunt definite în Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale din 1998; precum și încălcările grave ale Convențiilor de la Geneva din 1949 și infracțiunile prevăzute de Capitolul II al Legii privind instituirea camerelor excepționale, promulgat la 10 august 2001 (art. 9).

Proiectul Acordului prevede câte un judecător cambodjian și internațional ce vor duce concomitent urmărirea penală. Pentru numirea judecătorului internațional, ce va duce urmărirea penală, Secretarul General al ONU prezintă lista din două candidaturi, din care Consiliul superior al magistraturii numește unul în calitate de judecător internațional, iar altul de rezervă (art. 5).

Sunt prevăzuți la fel câte un învinuitor cambodjian și internațional, împuterniciți să participe în ambele camere ca coînvinuitori (art. 6). Ei sunt responsabili pentru asigurarea urmăririi judiciare. Pentru numirea învinuitorului internațional Secretarul General al ONU se obligă să prezinte lista din doi candidați, din care Consiliul superior al magistraturii alege un învinuitor internațional, iar altul de rezervă.

Divergențele dintre judecători ce duc concomitent urmărirea judiciară sau între coînvinuitori sunt reglementate de Camera examinării prealabile în componența a cinci judecători, doi dintre care sunt numiți de Consiliul superior al magistraturii din cadrul candidaturilor propuse de Secretarul general al ONU (art. 7).

Măsura de pedeapsă maximală pentru infracțiunile ce cad sub jurisdicția camerelor excepționale este privațiunea de libertate pe viață (art. 10).

Limba oficială a camerelor excepționale și a camerei examinării prealabile este limba khmeră (art. 26, p. 1). Totodată, este prevăzut că limbile oficiale de lucru a camerelor excepționale și a camerei examinării prealabile vor fi limbile khmeră, engleză și franceză (art. 26, p. 2). O mențiune specială este făcută în raport de limba rusă: traducerea în scris a documentelor deschise și traducerea simultană în limba rusă în cadrul ședințelor publice pot fi asigurate de guvernul cambodjian la aprecierea sa și din contul săi, cu condiția că asemenea servicii nu vor influența procesul judiciar al camerelor excepționale (art. 26, p. 3).

Rolul ONU conform proiectului Acordului se referă la câteva funcții de bază.

În primul rând, ONU participă la completarea corpului judecătoresc și a învinuitorilor pentru camerele excepționale (art. 3, 5, 6 și 7).

ONU contribuie la fel și la soluționarea problemelor administrative. Pentru deservirea camerelor excepționale, a camerei examinării prealabile, a judecătorilor ce duc concomitent urmărirea și a cancelariei învinuitorilor este creată secția Administrativă (art. 8). Secretarul General al ONU numește vice-directorul internațional al secției Ad-

ministrative care este responsabil pentru angajarea întregului personal internațional, a Camerei examinării prealabile, a judecătorilor ce duc concomitent procesul, a cancelariei învinuitorilor și a secției Administrative. ONU se obligă să acopere cheltuielile serviciilor comunale și deservirea, care sunt prevăzute într-un acord special dintre ONU și guvernul Cambodjei (art. 17, p. b).

ONU poate contribui la gestionarea manifestărilor ce țin de securitate și pază. Art. 24 al proiectului Acordului stabilește că toate măsurile necesare ce se referă la asigurarea securității și protecției persoanelor prevăzute în Acord, sunt acordate de guvernul Cambodjei. Însă, p. (e) al art.17 prevede că responsabil pentru luarea măsurilor privind asigurarea securității și protecției poate fi și Organizația Națiunilor Unite, conform unui acord special dintre ONU și guvernul Cambodjei.

ONU acordă la fel, ajutorul financiar în raport cu exercitarea justiției de către camerele excepționale. Pe lângă posibilele cheltuieli ce țin de serviciile comunale și de deservire, a măsurilor privind asigurarea protecției și securității, ONU își asumă următoarele obligații financiare:

- a) plata remunerărilor judecătorilor internaționali, judecătorului internațional ce duce concomitent urmărirea judiciară, coînvinuitorului internațional, vice-directorului secției Administrative și altui personal internațional;
- b) plata remunerării avocaților;
- c) acoperirea cheltuielilor de drum a martorilor din Cambodja și de peste hotarele ei (art. 17, p. a, c, d).

Proiectul Acordului prevede, că ONU poate acorda și „alt ajutor limitat“, care poate fi necesar pentru asigurarea desfășurării urmărilor judiciare și lucrului camerelor excepționale (art.17, p. f).

Acordul prevede procedura acceptării din partea Secretarului General al ONU și ratificării de către Cambodja (art. 30).

În așa fel, camerele excepționale (conform proiectului Acordului dintre ONU și guvernul Cambodjei¹¹) poate fi calificat ca organe judiciare speciale în cadrul sistemului judiciar național al Cambodjei, ce sunt create și funcționează cu contribuția internațională. (*va urma*)

11 Proiectul Acordului a fost acceptat de către Adunarea Generală a ONU. Doc. ONU A/RES/57/228 B din 13 mai 2003 <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cam%20ARES%2057%20228B.pdf> (accesat la 12.07.2023).